

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Τόμ. 3, Αρ. 2 (2025)

Τεχνοφυσικές Οικολογίες και Κλιματική Κρίση

Βιβλιοκριτική: Jussi Parikka & Δάφνη Δραγώνα (επιμ.), Λέξεις για τον καιρό: Ένα γλωσσάρι

Δέσποινα Καταπότη

doi: [10.12681/automaton.42675](https://doi.org/10.12681/automaton.42675)

Copyright © 2025

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καταπότη Δ. (2025). Βιβλιοκριτική: Jussi Parikka & Δάφνη Δραγώνα (επιμ.), Λέξεις για τον καιρό: Ένα γλωσσάρι: Αθήνα, Ίδρυμα Ωνάση, 2022. *Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, 3(2), 122–126. <https://doi.org/10.12681/automaton.42675>

Βιβλιοκρισία

Jussi Parikka & Δάφνη Δραγώνα (επιμ.),
Λέξεις για τον καιρό: Ένα γλωσσάρι,
Αθήνα, Ίδρυμα Ωνάση, 2022.

Δέσποινα Καταπότη*

Ο καιρός γαρ εγγύς

Αδιαμφισβήτητα όλες οι θεωρητικές τάσεις στο πεδίο της πολιτικής οικολογίας σήμερα συγκλίνουν σε μία αίσθηση επείγοντος. Παρόλο που η διεθνής κοινότητα έχει ξεκινήσει μεθοδευμένα τις προσπάθειες με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος ήδη από τη δεκαετία του 1970, η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων ανακύπτει όλο και πιο έντονα τα τελευταία χρόνια, προκειμένου να αποτραπούν φαινόμενα όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη, η κλιματική απορρύθμιση και οι ανεξέλεγκτες συνέπειές τους. Είναι ενδεικτικό, υπό αυτήν την έννοια, ότι στη Γαλλία μία από τις πρόσφατα διατυπωθείσες κατηγορίες εναντίον του Προέδρου Μακρόν αφορούσε αυτό που οι γάλλοι οικολόγοι αποκαλούν *inaction*, δηλαδή την απουσία δράσης αναφορικά με την κλιματική αλλαγή και τις πληθυντικές όψεις της περιβαλλοντικής κρίσης.

Στο πλαίσιο αυτό, ο συλλογικός τόμος *Λέξεις για τον καιρό: Ένα γλωσσάρι*, που επιμελήθηκαν ο Jussi Parikka και η Δάφνη Δραγώνα,

αποτελεί ένα εκδοτικό εγχείρημα με επίκαιρο χαρακτήρα. Σχεδιασμένος για να συνοδεύσει την έκθεση *Weather Engines* (η οποία φιλοξενήθηκε την άνοιξη του 2022 στη Στέγη του Ίδρυματος Ωνάση και το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών και, ένα χρόνο αργότερα, στο LABoral Art and Industrial Creation Centre στην πόλη Gijón της Ισπανίας), ο εν λόγω τόμος λειτουργεί τόσο ως θεωρητική προέκταση της έκθεσης όσο και ως αυτόνομη έκδοση.

Κεντρική παραδοχή του τόμου είναι ότι ο καιρός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα εννοιολογήσεων που υπερβαίνει την περιγραφή του ως φυσικού φαινομένου. Για παράδειγμα, όπως υποστηρίζουν οι Parikka και Δραγώνα, μπορούμε να προσεγγίσουμε τον καιρό «ως ένα περιβάλλον με ζωή», ταυτόχρονα όμως ο καιρός υφίσταται ως «βιωμένος χρόνος», ως «μία ατμόσφαιρα που μπορεί να μετρηθεί», αλλά και ως μια έννοια που μας ωθεί «να κοιτάξουμε διαφορετικά επικρατούντα κλίματα που είναι ατμοσφαιρικά και συγχρόνως πολιτικά»

* Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, dcatapoti@aegean.gr

(σ. 12). Με έναν τρόπο λοιπόν, όπως ορθά αναφέρει και ο ανθρωπολόγος Tim Ingold, η εμπειρία του καιρού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη «ιδιοσυγκρασία» (temperament) (2010: 122). Κατά συνέπεια, η όποια συζήτηση για τον καιρό και το κλίμα οφείλει να ξεκινά από μια ευρύτερη προσέγγιση και χαρτογράφηση των πολιτικών και των τεχνολογιών του περιβάλλοντος, υπερβαίνοντας τα όρια της αυστηρά επιστημονικής ορολογίας. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να ανακαλύψουμε ποικίλους κοινούς τόπους –και τις συχνά αφανείς συνδέσεις–, που αναδύονται μέσα από τις διαφορετικές προσεγγίσεις (καλλιτεχνικές, σχεδιαστικές, πολιτιστικές, τεχνολογικές και ακτιβιστικές) των περιβαλλοντικών συνθηκών/φαινομένων.

Αναγνωρίζοντας και ουσιαστικά εκκινώντας από τις πολλαπλές πτυχές και διαστάσεις του «καιρού», η έκδοση λειτουργεί ως ένα πολυτροπικό εγχειρίδιο: Τα λήμματα που περιλαμβάνει δεν αποσκοπούν σε μία εποπτική παρουσίαση/διερεύνηση του όρου. Αντίθετα, οι πολλαπλές εννοιολογήσεις του επιτυγχάνουν να αναδείξουν τη δυναμική του πολυμορφία, καθώς περιλαμβάνουν πλήθος ετερογενών φαινομένων, πολυεπίπεδων μεταβολών, τοπικών ιδιαιτεροτήτων, πολιτισμικών παραδόσεων, πρακτικών και αναπαραστάσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, το εν λόγω εκδοτικό εγχείρημα έχει διττή σημασία. Από τη μια πλευρά, μας προσκαλεί σε μια συναρπαστική περιδιάβαση «στην επιφάνεια και στον αέρα, στις αναταράξεις στην ατμόσφαιρα και μέσα στους πολλούς πνεύμονες εδώ κάτω στη γη» (σ. 12). Από την άλλη, παρουσιάζει λέξεις-κλειδιά που εμπλουτίζουν την αντίληψή μας για τον καιρό, συμβάλλοντας στην κατανόηση των εκτεταμένων, μαζικής κλίμακας μεταβολών του τόσο στο φυσικό όσο και στο πολιτικό περιβάλλον.

Ένας από τους κεντρικούς άξονες της έκδοσης αφορά τη διάκριση μεταξύ «ανθρώπου» και «φύσης» που επιβάλλει ο επιστημονικός λόγος κατά τη νεωτερικότητα. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο λήμμα «Κύματα», από την περίοδο αυτή και εξής αρχίζει να ξεδιπλώνεται «η αφήγηση της μακράς απόσπασης της ανθρωπότητας από τη φύση, της μακράς απόρριψης της φύσης, εξωτερικής και εσωτερικής, από το ολοένα συρρικνούμενο νησί που η Δυτική ορθολογιστική νεωτερικότητα θεωρεί ανθρώπινο» (σ. 133). Ομοίως, στο λήμμα που αφορά την «Πρόγνωση» περιγράφεται πώς η (νεωτερική) διάκριση «ανάμεσα στο σώμα και τον καιρό, ανάμεσα στο τι γνωρίζουμε και τι αντιλαμβανόμαστε, ανάμεσα στο γεγονός και την αίσθηση» εδραιώνεται ως «κανονικοποιημένη υπόθεση» (σ. 146). Όπως επισημαίνει ο Φιλίπποπουλος-Μιχαλόπουλος στο λήμμα για την «Ατμόσφαιρα», σε αντίθεση με τα προνεωτερικά σχήματα αντίληψης, όπου τα πάντα «αιωρούνταν σε ένα αχανές, οικουμενικό ημίφως», όπου οι όψεις του κόσμου παρέμεναν αδιαχώριστες, η νεωτερικότητα εντάσσει αυτό το «οντολογικό συνεχές» στην υπηρεσία της επιστήμης, στη λογική πρόσληψη όχι μόνο του καιρού, αλλά και της φύσης γενικότερα (σσ. 59-60). Ο μετασχηματισμός αυτός αποτυπώνεται σε πρακτικές όπως η μετεωρολογία, όπου η γνώση για τον καιρό συγκροτείται μέσα από επιστημονικά όργανα και μεθόδους. Δεχόμαστε ότι ο καιρός και η ατμόσφαιρα μπορούν να μετρηθούν, να υπολογιστούν, να ερμηνευτούν και να παρουσιαστούν ως επιστημονικά δεδομένα. Ένας τέτοιος διαχωρισμός περιγράφει ουσιαστικά τον καιρό ως ένα διακριτό σύνολο φαινομένων, αποτελούμενο από επιμέρους μετρήσιμα μεγέθη.

Η τάση αυτή φαίνεται να αναπτύσσεται

εκθετικά τα τελευταία χρόνια, με την πρόβλεψη του καιρού –αλλά και τη δημιουργία μοντέλων που τον περιγράφουν– να βασίζονται σε τεχνολογίες αιχμής, όπως η τεχνητή νοημοσύνη και τα συστήματα βαθιάς μάθησης. Στις *Λέξεις για τον καιρό*, ένας σημαντικός αριθμός λημμάτων εξετάζει τη σύνδεση μεταξύ καιρού, διακυβέρνησης και επιτήρησης, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονες τεχνολογίες παρακολούθησης του κλίματος ενσωματώνονται σε συστήματα εξουσίας. Στο λήμμα «Στρατιωτική Μετεωρολογία» λόγου χάριν, υποστηρίζεται ότι η μοντελοποίηση και προσομοίωση των κλιματικών και καιρικών μοτίβων, η μετατροπή του καιρού, με άλλα λόγια, «από εμπόδιο υλοποίησης της στρατιωτικής ατζέντας σε μέσο με το οποίο αυτή η ατζέντα υλοποιείται και προεκτείνεται» έχει συντελέσει με τρόπο καθοριστικό –ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες– στην «οπλοποίηση» του καιρού από τον στρατό (σ. 157). Από την άλλη πλευρά, όπως τονίζεται στο λήμμα «Εικόνες», στις μέρες μας παράγονται συνεχώς «συνολικές εικόνες» του πλανήτη, οι οποίες προκύπτουν μέσα από (αυτόματες ή αλγοριθμικές) συνθέσεις «πολλών δορυφορικών φωτογραφιών που ενώνονται σε μία». Αυτή η μορφή θέσης «από το πουθενά και συγχρόνως από παντού» σχετίζεται με κρατικά συμφέροντα, επιχειρηματικές στρατηγικές και επιστημονικές μεθοδολογίες, προσφέροντας εργαλεία για τον έλεγχο και τη διαχείριση του πλανήτη σε παγκόσμια κλίμακα (σσ. 97-98). Ομοίως, στο λήμμα «Γεωδιαμόρφωση» (σσ. 63-69) υποστηρίζεται ότι η πρόθεση για το σχεδιασμό μίας νέας «πλανητικότητας» είναι απόλυτα συνυφασμένη με τους σύγχρονους κυρίαρχους λόγους, που στο λήμμα «Υποδομές» περιγράφονται ως οι «ρατσιστικές, καπιταλιστικές, αποικιακές και ετεροπατριαρχι-

κές ατμόσφαιρες του συνολικού κλίματος» (σ. 197).

Στο λήμμα «Παρατήρηση» (σσ. 137-43) δίνεται ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο στη σημασία των μετρήσεων αλλά και των μοντέλων που προκύπτουν μέσα από αυτές. Τονίζεται ότι αυτές ακριβώς οι μοντελοποιήσεις συγκροτούν τον τρόπο που κατανοούμε το παρόν, ταυτόχρονα όμως και τον τρόπο που περιγράφουμε το μέλλον. Όπως παλαιότερα στην περίπτωση των «Τροπικών» αναφερόμασταν σε μια επικράτεια περισσότερο «εννοιολογική» παρά «φυσική», οριοθετημένη μέσα από το δυτικό βλέμμα του 17ου αιώνα, μία περιοχή «θερμών κλιμάτων» όπου οι κάτοικοι υπέμεναν μια ζωή «χωρίς μέλλον», μια βασανιστική ζωή «μέσα σε συνθήκες καύσωνα και υγρασίας» (σ. 182), έτσι και σήμερα οι συμφορές που θεωρούμε ότι προκαλούνται από τις «αδάμαστες δυνάμεις που εξαπολύονται από τη φύση» (τα λεγόμενα «ακραία καιρικά φαινόμενα») να μην περιγράφονται ως «φυσικά», απορρέουν ωστόσο από τη συσσώρευση αποφάσεων, οι οποίες επιβάλλονται από θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές δομές της ανθρώπινης κοινωνίας (σ. 38). Τα ερωτήματα που εγείρονται επομένως είναι τα εξής: Ποιοι ορίζουν και ποιοι επωφελούνται από αυτές τις πρακτικές μέτρησης και μοντελοποίησης; Ποια υποκείμενα ή/και θεσμοί ελέγχουν και εκμεταλλεύονται τέτοιες διαδικασίες; Εντέλει, ποιοι εμπλέκονται και ποιοι περιλαμβάνονται σε αυτό που σήμερα προδιαγράφεται ως μέλλον;

Στην παρούσα έκδοση, πολλοί συγγραφείς επισημαίνουν ότι η προαναφερθείσα οπτική κακοποιεί τεράστιο αριθμό έμφυτων και άψυχων σωμάτων τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Αρκεί να αναλογιστούμε για παράδειγμα πώς η περίπτωση των ακραίων καιρικών φαινομένων

αναδεικνύει διαρθρωτικές ευπάθειες, όπως αυτές των οικονομικά ή κοινωνικά μη προνομιούχων ομάδων. Οι μη προνομιούχες ομάδες τείνουν να εντοπίζονται σε περιοχές που υφίστανται τον άμεσο αντίκτυπο –αλλά και τις μελλοντικές επιπτώσεις– των ακραίων κλιματολογικών συνθηκών, πράγμα το οποίο υποδηλώνει ότι τελικώς η κλιματική αλλαγή βιώνεται με άνισους, ασύμμετρους τρόπους και εντάσεις από διαφορετικά σώματα.

Επιπλέον, πολλά λήμματα της έκδοσης μας υπενθυμίζουν ότι ο καιρός συνδέει όχι μόνον ανθρώπινα αλλά και μη ανθρώπινα όντα/στοιχεία, επομένως δεν μπορεί να προσεγγίζεται ως «υποτακτικό» συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ή και του ανθρώπινου είδους εν γένει. Σε ενότητες όπως η «Ατμόσφαιρα», τα «Σύννεφα», ο «Αέρας», η «Υγρασία», η «Διασπορά» και τα «Αερολύματα» τονίζεται πως «ο άνθρωπος είναι και θα είναι πάντα μεταξύ των στοιχείων του καιρού», επινοώντας αενάως τρόπους συν-ύπαρξης (σ. 17). Στο λήμμα «Ατμόσφαιρα» ειδικότερα, έμφαση δίνεται στην εννοιολόγησή της ως «αναδυόμενης ποιότητας», που «υπερβαίνει το άθροισμα των μερών της» (σ. 58). Αυτό το σύμπλεγμα «συναισθημάτων, στοιχείων, σωμάτων, χώρου και συλλογικότητων» προκύπτει και διαμοιράζεται μεταξύ όλων των συμμετεχόντων σωμάτων, ανθρώπινων και μη (σ. 58). Επομένως, η ατμόσφαιρα δεν υφίσταται *a priori*, αντίθετα συγκροτείται μέσα από συνθήκες αμοιβαιότητας, μέσα από διαδικασίες διαμοιρασμού μεταξύ των επιμέρους στοιχείων που τη συναπαρτίζουν. Στην ενότητα για τα «Σύννεφα» από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται χαρακτηριστικά ότι «το να είσαι ένας άνθρωπος στη γη, σημαίνει να είσαι πάντα μέσα και γύρω από τα σύννεφα» (σ. 169). Στον «ωκεανό αλληλοεμπλεκόμενου αέρα», το ανθρώπινο υποκεί-

μενο υπάρχει «ενώπιον απροσμέτρητων άλλων» (σ. 169).

Με δεδομένο ότι ο καιρός είναι μια ατμόσφαιρα την οποία βιώνουμε και αναπνέουμε, με δεδομένο ότι το δικαίωμα στην ανάσα είναι (ή θα έπρεπε να είναι) «οικουμενικό», ο τόμος *Λέξεις για τον καιρό: Ένα γλωσσάρι* επιτυγχάνει να ολοκληρώσει την περιδιάβασή του στην –πολιτική– οικολογία της ζωής, καταθέτοντας μία πολύ ξεκάθαρη θέση: σήμερα, η όποια απόπειρα χάραξης κλιματικών πολιτικών θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τόσο το μέγεθος της ζημιάς που έχει ήδη προκληθεί «σε αναρίθμητα σώματα και στο σώμα της ίδιας της Γης» όσο και την οικουμενική ανάγκη διατήρησης της ζωής μέσα από την αναπνοή (σσ. 10-11). Μόνο αυτή η ανάγκη μπορεί να διεκδικήσει έναν χαρακτήρα καθολικότητας, καθώς οι έως τώρα προτεινόμενες μοντελοποιήσεις δεν μπορούν να εγγυηθούν μια εποπτική προσέγγιση της πραγματικότητας. Το «ρήγμα» μεταξύ της επιστημονικής και της οντολογικής βεβαιότητας ήταν και παραμένει «απαράγραπτο» (σ. 49), τα μοντέλα ήταν και παραμένουν πιθανολογικές κατασκευές, που, επιπλέον, ούτε αφορούν ούτε αντιπροσωπεύουν το σύνολο της έμβιας ζωής στον πλανήτη. Από την άλλη πλευρά όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι κίνδυνοι που απειλούν τον πλανήτη μπορεί στη φάση αυτή να φαίνονται άνισα κατανομημένοι, στο τέλος όμως θα επηρεάσουν τους πάντες. Στη βάση αυτή, όπως ορθώς υπογραμμίζουν και οι επιμελητές του τόμου, το ερώτημα που πρέπει να μας απασχολήσει εφεξής είναι «αν μας αξίζει ο καιρός», όχι ως «η κραυγή ενός τρελού» που βρίσκεται στο έλεος του καιρικών φαινομένων, αλλά πρωτίστως ως ένα πολιτικό ερώτημα που μας αφορά όλους: «σε τι είδους ατμόσφαιρα αξίζουμε να ζούμε και να ανα-

πνέουμε» ή, με άλλα λόγια, «πώς μπορούμε να απαιτήσουμε ένα μέλλον βασισμένο στην κλιματική δικαιοσύνη» (σσ. 19-20); Σε μια εποχή εντεινόμενης κλιματικής κρίσης, ο

καιρός είναι η επικράτεια στην οποία πρέπει να λάβουμε επείγουσες αποφάσεις και άμεσα μέτρα. Ο καιρός γαρ εγγύς.

Αναφορές

Ingold, Tim. 2010. «Footprints through the weather-world: walking, breathing, knowing». *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16: 121–139.